

Eugenia Bulat

ȘTEFAN SEVASTIAN BULAT
Profesorul
In memoriam

EDITURA **UNU**

821.135.1(478)-94

B 91

Editura UNU

str. Ion Creangă 62/4, Chișinău MD-2064, Republica Moldova

Tel.: (+373) 62 00 44 19

Email: editura.unu@gmail.com

Volumul ***PROFESORUL*** a văzut lumina tiparului prin contribuția copiilor și nepoților profesorului Ștefan Bulat, precum și a unui grup de rude apropiate și foști elevi: **Marina și Vera Bulat, Grigore și Sevastian Bulat, Cornelia Ferenț, Maria Gurghiș, Ludmila Postolachi, Tamara Burcă, Gheorghe Gaberi, Valentina Buju Găină și Ștefan Gurghiș.**

Exprim întreaga mea recunoștință tuturor pentru sprijinirea acestui proiect.

Dedic această carte soțului meu Valeriu, fiului Marin și fiicei Doina, care mi-au fost alături, afectiv și profesional, pe întreg parcursul scrierii ei.

Eugenia Bulat

Majoritatea fotografiilor din acest volum (perioada 1947–1987) aparțin protagonistului cărții, profesorului **Ștefan Bulat**.

Grafică: Igor Vieru, Aurel David; alte imagini (din Chișinău, Iași, Căpriana, Ipotești, Botoșani; Valeriu Cupcea, Carmen Sylva, deportarea din 6 iulie 1949) — din surse media electronice.

Autor: Eugenia Bulat

Redactor: Doina Ferenț (n. Bulat)

Machetare și concept copertă: Marin Bulat

Prepress: Editura UNU

Tipar: „Fox Trading” SRL

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Bulat, Eugenia.

Profesorul Ștefan Sevastian Bulat : In memoriam / Eugenia Bulat. – [Chișinău] : Unu, 2020

(E.E.-P. Tipar: Tipografia Centrală). – 452 p. : il., fot. 500 ex.

ISBN 978-9975-3459-2-7.

821.135.1(478)-94

B 91

ISBN 978-9975-3459-2-7

© Text: Eugenia Bulat, 2020. Toate drepturile rezervate.

Imprintrul **Editura UNU** este proprietatea companiei Fox Trading SRL.

Motto: *„Ceea ce scrie un profesor pe tabla vieții,
nu poate fi niciodată șters.”*

Mihai Eminescu

Cuprins

7	Argument
9	I. PROFESORUL
11	O memorie sentimentală
58	Marea simfonie a Limbii Române
102	Țara, în lumina Luceafărului
110	Regăsirea
121	II. CAIETELE PROFESORULUI
185	III. EL ERA AL MEU ȘI NU-L PUTEAM ÎMPĂRȚI CU NIMENI
187	Origini și alte istorisiri. <i>Interviu cu Valeriu Bulat, fiul Profesorului</i>
225	Papa avea o frunte luminată, nu se speriau copiii de el. <i>Interviu cu Veronica Revuțchi, fiica Profesorului</i>
247	Dacă omul cunoaște limba maternă, el este cărturar și are viitor. <i>Interviu cu Elena Bulat, fiica Profesorului</i>
274	Le crescuseră bărbile până la genunchi... <i>Interviu cu Sevastian Bulat, nepot al Profesorului</i>
286	Nici măcar nu ne-am uitat urât unul la altul! <i>Interviu cu tanti Zonia, fugara de deportare din Găleștii Strășenilor</i>
295	Au venit și au stat la noi. <i>Iulia Gaber</i>
297	Un nepot privilegiat. <i>Veaceslav Revuțchi</i>

- 304 Vedeam în el exclusiv pe bunelul meu. *Mariana Revuțchi*
309 Fiecare dintre noi este o părticică dintr-un om
absolut minunat! *Veronica Moraru*
313 Copilăria are miros, o poți auzi și atinge. *Marin Bulat*
317 Moștenirea bunicilor mei m-a urmărit peste tot
pe unde am fost. *Doina Ferent*

321 IV. EL A MERS PE CALEA UMANISMULUI

- 324 El a mers pe calea Umanismului.
*Interviu cu prof. universitar dr. Boris Boguș, ing. Valentina
Buju Găină; colonel, dr. Gheorghe Lisnic.*
344 O să vină vremea, o să ne întoarcem la grafia noastră.
Interviu cu ing. Leonid Bocan
355 Era un exemplu de învățător.
Interviu cu ing. Petru Aghenie
360 El ne-a pus baza la tot ce trebuie.
Interviu cu pedagogul Nadia Gorbuleac
365 Florile recunoștinței. Evocări
379 Profesorul și Facebookul
382 Cei trei mari dispăruți

393 V. NOI AVEAM NEVOIE DE MODELE ȘI LE-AM AVUT

- 395 Noi aveam nevoie de modele și le-am avut!
Interviu cu prof. Gheorghe Vulpe
405 Am fost învățători...
Interviu cu prof. Iadviga și Vasile Dogot

415 VI. BULAT – URMAȘI AI VISTIERNICULUI LUI ȘTEFAN CEL MARE

- 417 Oțelul de Damasc — simbolul vitejiei
421 Strămoșii neamului Bulat în documentele istorice
435 Epilog

437 ALBUM FOTOGRAFIC

- 449 Post-scriptum. Gratificare la Sadova

Argument

Mirarea anilor târzii este că au în ei problema anilor timpurii, spunea Constantin Noica. Este un mare adevăr: ne întoarcem mereu cu gândul la visele noastre din tinerețe, la acei ani *timpurii*, când toate mai erau încă de ordinul celor care urmau a se întâmpla.

De pe când aveam numai 14–15 ani și eram eleva distinsului profesor Ștefan Sevastian Bulat la o școală obișnuită din Sadova Călărașilor, mi-a încolțit gândul că voi scrie neapărat cândva despre acest minunat Om — profesorul meu.

Dar anii timpurii nu-ți oferă răgaz pentru asemenea proiecte, astfel că volumul de față este rodul anilor târzii, care, însă, au păstrat intactă *mirarea* de odinioară, dar și neclătinata recunoștință față de profesorul iubit.

Se spune că o întâmplare din viața noastră nu cântărește nimic, dacă nu are și o *altă calitate decât aceea de a fi fost adevărată*; ca să tragă la cântar, *i se cere să fi însemnat ceva*. În această ordine de idei, trebuie să subliniez că fericita întâmplare de a-l avea în calitate de profesor de Limba Română pe domnul Ștefan Sevastian Bulat a însemnat cu adevărat ceva în viața mea și a multora dintre discipolii domniei sale, ceva esențial pentru *ființă și ființare*.

Am convingerea, apoi, că cele relatate în aceste pagini pot avea o anumită semnificație pentru un public mai larg decât s-ar putea crede. Munca de o viață a profesorului Bulat a fost, bineînțeles, o valoroasă contribuție adusă învățământului din Sadova anilor 1956–1984. Este, însă, la fel de adevărat că această muncă s-a revărsat într-o cauză mult mai mare: în efortul comun al intelectualității noastre de la sate de a zădărnici rusificarea galopantă a Basarabiei acelor ani. Doar prin

efortul celor mai buni dintre dascălii noștri de atunci, instituțiile de învățământ superior din Chișinăul rusificat puteau coopta în rândurile studenților tineri bine pregătiți, din școlile de la țară, tineri care vor deveni, în timp, parte componentă a *noii intelectualități naționale*.

Privit dintr-un alt unghi, destinul dascălului meu școlar este și o pagină dureroasă a familiei sale, aflată în captivitatea unui *timp istoric concret*. Profesorul Ștefan Bulat, așa cum veți afla din interviurile pe care le-am solicitat membrilor familiei, împreună cu soția sa, Maria Bulat (n. Burcă), au fost descendenții a două vrednice familii de moldoveni, deportate fără vină în Siberia. Relatările lor explică, peste atâtea decenii, exodul silit al acestei brutal dezmoștenite familii și așezarea profesorului Ștefan Sevastian Bulat, cu soția și cei trei copii ai lor, în Sadova anului 1956.

Ca autor, dar și protagonist al acestor evocări, pot afirma cu fermitate că, prin traiectoria propriului meu destin, luat ca argument, se poate proba veridicitatea unei celebre maxime: „*Visul începe cu un profesor care crede în tine, trage de tine și te împinge la un nivel superior*”. Anume de încredere și de sprijin spiritual aveam nevoie la ora când, „sechestrată” într-o casă fără cărți, încercam să-mi găsesc și să-mi edific *ființa*. Profesorul meu a găsit-o înainte să o găsesc eu. El a văzut-o la față devreme, a încurajat-o și i-a dat aripi. Pentru această perspicacitate, vitală devenirii, port dascălului meu de Limba Română o eternă recunoștință.

Cartea-muzeu PROFESORUL este, nu în ultimul rând, un pios îndemn la neuitare a profesorilor noștri, a celor care au ars, luminându-ne.

Eugenia Bulat

I. PROFESORUL

Jurnalistul: Spui că eu, ca și toate celelalte creaturi suntem *lumină*. Mă flatează acest lucru, dar recunosc că nu prea înțeleg.

Nikola Tesla: De ce trebuie să înțelegi? Doar crede-l. Totul este lumină. Și ține minte: nimeni dintre cei care au existat nu a murit. Ei s-au transformat în lumină și astfel există încă. Secretul stă în faptul că particulele de lumină își restructurează starea inițială.

Jurnalistul: Dar aceasta este ÎNVIEREA!

Nikola Tesla: Prefer să o numesc: întoarcere la energia precedentă. Hristos și câțiva alții au știut secretul.

(Interviu, 1889)

O memorie sentimentală

Motto: „M-am întrebat pe mine însumi și mi-am răspuns mie însumi pentru mine însumi, dar am răspuns așa ca s-o poată auzi și alții, de nu toți, măcar acei pușintei pe care-i trage inima să asculte.”

Bogdan Petriceicu Hașdeu

Eu m-am născut într-o casă fără cărți

Acest enunț — *Eu m-am născut într-o casă fără cărți* — ar putea fi de neluat în seamă: cui din generația mea nu i s-a întâmplat?... *Ar putea*, deci, dar asta numai dacă pentru mine personal, încă de pe atunci când nu înțelegeam *ce* și *de ce* mi se întâmplă, acest lucru nu ar fi fost perceput ca o tragedie. Drama avea manifestări diverse, dar fețele ei (care-mi provocau de atâtea ori revolta, spaima și suferința) prindeau contur — am înțeles mai târziu — tocmai din lipsa cărții în spațiul în care m-am născut. Atmosfera de gol, de platitudine și trivialitate făceau ravagii.

Pușinele mele amintiri din acei ani cruzi sunt legate de câteva jocuri de drăgălășenie cu părinții mei, tineri și frumoși, care jocuri, la scurtă vreme, s-au întrerupt brusc, fără niciun motiv perceput de sufletul meu de copil. După aceasta, a urmat un timp egal de singurătate interioară și încrâncenarea unui prunc de a supraviețui psihologic într-o lume rigidă, uneori violentă, prin jinduirea bolnăvicioasă la o altă lume — o lume cu care să rezoneze și căreia să-i poată spune *lumea mea*.

Nu mai stau să disec, azi, cauzele acestei situații frecvent întâlnite în lumea patriarhală a anilor '60. Voi încerca să mă las pradă tablourilor mentale care mă invadează și, dintru început, să stau față în față cu amintirea imensei mele bucurii că, iată-iată, voi merge la școală.

Doar 19 zile îmi lipseau pentru a rotunji vârsta de 7 ani și, pentru că erau înscriși mulți copii la școală pe atunci, puteam fi lesne respinsă. Dar mama a fost un bun strateg: mi-a cusut o rochiță cafenie,

de ștapel, în care m-a și prezentat la școală: „Asta e școlărița. Are și uniformă! Cum să n-o primiți?!” Și m-au luat.

Bucuria nu mi-a fost umbrită nici pe o clipă, chiar dacă mergeam, toamna și primăvara, prin niște noroaie inimaginabile, de care azi te întrebi: cum, Dumnezeu, să lași un copil așa de mic să se ducă de unul singur pe drumurile acelea numai știoalne adânci și hleioase, de-ți smulgeau ciubotele?...

Trebuia să treci mahalaua de la Buju, veșnic desfundată după ploi, prin care mergeam pe dreapta, pe sus, aproape pe garduri. Urma apoi, la răscruce, o lăsătură mereu mlăștinoasă și podul de lemn peste râpa umflată după ploi. Apoi, iar o lăsătură, de astă dată, întinsă de tot — o adevărată mlaștină pe vreme rea — și, după ea, urcam în pantă o hudiță umbrită de salcâmi bătrâni, care se usca numai vara.

Așa se ajungea la școala de la Dos (că așa-i ziceau părții aceleia de sat), pornind din mahalaua mea, care era situată în altă zonă — la Față. Îi ziceau *Școala de la Strătan* și era o căsuță bătrânească în care învățau, pe atunci, două, poate, trei clase de copii.

Era în toamna anului 1963. Am făcut clasa I-a cu Margareta Vasilevna Racoviță (nici pomină, în acei ani, de apelativul *Doamnă*) și bucuria mea, cum spuneam, nu a fost nici pe o clipă umbrită. Nu ar fi avut cum, pentru că anume acolo, *la școală*, am descoperit două minuni care nu au încetat să mă încânte întreaga viață: Cartea și Profesorul.

O, cărțile mele frumoase, învelite stăruitor în hârtie de ziar, păzite ca ochii din cap să nu se murdărească de cerneală! Trăistuța mea, mică-mică, pe care mi-o cosea mama, la mașina de cusut, în care îmi duceam cu atâta îngrijorare călimara! Călimara mea albă, de „marmoră”, cu două dunguțe albastre, una mai lată și alta mai subțirică, în care, spre ofticarea mea, înmuia penița, în fiecare sfântă zi, și colegul meu de bancă!

Era un băiat rău, care-și izbea nervos cotul în cotul meu, de-mi zgâriam caietul în lat cu penița, dacă încercam măcar să-mi apropiu propria călimară! Ar fi fost să mă jelui, dar nu prea aveam cum: băiatul cu pricina era chiar nepotul primei mele învățătoare.

Cu toate acestea, învățătoarea mea era cea mai bună, cea mai frumoasă, cea mai deșteaptă și chiar cea mai originală! Cum se face nu știu, dar am înțeles asta chiar înainte ca ea să plece pentru o săp-

Profesorul

tămână în România*; înainte să se întoarcă de acolo într-o bluziță cu dungi viu colorate, cum nu existau haine pe la noi; înainte să ne servească cu arahide, punându-ne la fiecare, pe bancă, câte două arahide în coajă gălbie — minune de care nu mai văzusem până atunci.

La școala nouă, în clasa a 4-a (în rândul doi, cu frățiorul în față). Împreună cu colegile și prima învățătoare, Margareta Racoviță (în dreapta).

Învățătoarea mea, Margareta Vasilevna Racoviță, era o tânără frumoasă și educată, din neam de mazili, și era o *Doamnă* în tot înțelesul cuvântului: tacticoasă și rafinată, că de înțeleaptă nici nu mai zic. Destul să spun că anume ea, la vârsta aceea a noastră, de mucoase din clasa I-a, ne cultiva gustul estetic. Dacă am avut la viața mea nițel gust în materie de vestimentație, apoi de la ea l-am luat întâi, apoi de la mama. Ne oprea după lecții doar pe noi, fetele, ca să învățăm un dans (în secret, să nu vadă rivalii din clasa paralelă!). Chiar și așa, figurile le repetam după soba din clasă, unde erau cuierele și unde se crea un spațiu liber de bănci. Paralel, ne învăța de toate, în parte,

* A obține viză, ca să pleci la rude, în România, era pe atunci un eveniment atât de rar, că, în perioada sovietică, din tot anturajul meu, atâta om am și auzit să fi plecat: învățătoarea mea. Se întâmpla, cred, în primăvara lui 1964.

despre vestimentație. „Dacă nu aveți uniformă, ne zicea, să veniți la școală în rochii de o singură culoare. Să nu veniți la lecții în rochii de culoarea «borș cu fasole!»” Eu aveam rochița mea de ștapel, maro, și eram tare mândră. Îmi iubeam cu tot sufletul învățătoria. Era un fel de divinitate. Nu s-a căsătorit niciodată și o viață de om a aparținut doar învățământului și elevilor săi.

Singurătatea mea continua, însă, căci, afară de nenorocul de a împărți cu un băiat rău banca școlii, nimerisem și într-o clasă cu copii din o cu totul altă zonă a satului decât cea de unde eram eu. Colegii mei de școală primară locuiau în alt capăt de sat — în *Fundătură*, or, eu eram de la Față. Aveam cu ei drumuri total opuse *spre și de la* școală și, înțeleg azi, eram diferiți chiar și în comportament, în limbaj. Dar nu era nimic de făcut: mama ceruse să fiu în clasă la doamna Margareta Racoviță, care locuia chiar în mahalala cu noi, scâpându-i nuanța că poate și eu, zgâtie de om ce eram, aș fi vrut să învăț într-o clasă cu copiii de prin vecini.

Mahalaua noastră era bogată în copii de vârste diferite și cu ei mă jucam de-a *Telefonul stricat* pe buturuga lungă, din spatele cișmelei, și *De-a pălita*, cu mingea, în cele două hudii pe care le aveam la dispoziție. Tot cu ei mă jucam de-a mijatca, ascunzându-mă târâș-grăpiș până și sub podul din fața porții noastre; săream peste rugurile ce le aprindeau cei mari, toamna sau primăvara, pe-nserat; ne udam vara, gonind și urlând ca nebunii, între fântână, cișmea și bazinul mare de apă — toate în fața porții noastre. Nu-mi erau străini nici copiii din capătul de sus al mahalalei, — cei de pe prispa lată de lut de la Mitea văduvei Buzdugan, care da în drum, și de unde, mai sus de răscruce, începea o altă mahalala. Îmi erau oarecum familiari chiar și cei mai dinspre biserică, din zona magazinului *lui tata*. Dar zarurile fuseseră aruncate: prin alegerea primei mele învățătoare, am fost despărțită de toți copiii primei mele copilării.

Singurătatea aceea interioară poate că mi-a și priit. Oricum, elevă în școala primară fiind, eram deja obișnuită cu ea. A fost precum un camerton pentru întreaga mea viață școlărească și nu numai. Nu țin minte amiciții strânse și tandre cu careva dintre colegii mei în clasele primare (ba, printr-a IV-a, se ajunsese chiar la dușmănie și mai că și la bătaie, pe motiv că eu, fiică de vânzător, purtam șosete noi). Nici din a V-a încolo nu rețin norocul vreunei amiciții. Abia printr-a VI-a

parcă am dat de așa ceva, dar bălăia și deșteapta mea amică (fica agronomului din sat) se desfăcea între mine și o prietenie mai veche. Respectiv, nu era nimic care să mă smulgă acelei stări de tânguire în care mă afundasem încă din prima copilărie, acelei singurătăți interioare care creștea; nimic care să mă smulgă dragostei mele dintâi: Profesorul și Cartea.

Parcă o văd: *prima mea carte*, primită cadou de la învățătoarea mea *pentru reușită exemplară la învățătură* la sfârșit de clasa I-a—cartea cu care stăteam în soare, în bătătura de lut, albă, din fața școlii de la Strătan! În ziua aceea, nu m-am despărțit de ea nici la joacă. O strângeam strâns la piept, îi citeam repetat numele, treceam iar și iar cu degetele peste copăcelul încărcat cu cireșe roșii, desenat pe copertă! Se numea *Copăcei cu cercei* și nu era nimic pe lume mai frumos: era cartea *mea*, mândria mea, comoara mea binemeritată!

Cartea, deci, și *învățătoarea*, prima mea învățătoare — acestea erau comorile mele, oaza mea de bucurie intimă, *familia sufletului meu* regăsit. În oaza aceasta de lumină am pornit la drum, alimentându-mă cu speranța că, da, există și o *altă lume*, una minunată, spre care *trebuie* să merg cu orice preț, ca să ajung să locuiesc în ea. Mă născusem într-o casă fără cărți, iar natura, se știe, nu suportă goluri.

Biblioteca și alte zeități

În clasa a II-a și a III-a, am avut un noroc nesperat: școala unde învățam era situată relativ aproape de casa părintească (zic „relativ” pentru că, în copilărie, oricum, vezi altfel distanțele). Era într-o casă pe care și-o însușise noul regim, ca pe atâtea altele: casa unui preot. Un conac, de fapt. Îi zicea *Școala de la popa Petrea* și era la zece pași mai sus de magazinul *lui tata**. Acolo era și bibliotecă. Cum dădusem deja

* După armată, tata a lucrat polițist în Chișinău. Zicea că l-a păzit pe Rudi (președintele Sovietului de Miniștri al R.S.S.M.). Stabilit în Sadova, de unde era de baștină mama, tata, cu cele 4 clase ale sale (două de a 1-a și două de a 2-a, câte una de fiecare, „la români” și „la ruși” — după cum se schimba linia frontului), a lucrat mereu vânzător. În copilăria mea, el purta pantaloni „galife” (strânși pe gleznă, bufați de la genunchi în sus) și ciubote de „hrom”, nalte, până sub genunchi, exact așa cum am văzut mai apoi că erau îmbrăcați ofițerii (fie ruși, fie nemți) în filmele despre război. *Magazinul sătesc*, numit *Selimag*, era o hală mare, unde tata era șeful. Noi eram calfele care încărcam/descărcam marfă, iar primăvara și toamna, rușinându-ne, rădeam glodul din hala imen-

de gustul cărții, luam cărți după mîntea mea și le schimbam, deseori, chiar în pauză, după ce le citeam la lecții, sub bancă. Învățătoarea avea mereu de lucru cu cei codași, așa că timp pentru citit se găsea. Se întâmpla, de obicei, la lecțiile de matematică: îmi făceam treaba, concret, ce era acolo de făcut și mai mult nu auzeam nimic. Poate că nu auzeam și lucruri de care urma să am nevoie în clasele ce urmau, nu mai știu.

Erau două biblioteci la școala noastră de la popa Petrea: una chiar la intrare, cum pășeau în coridor, în stînga; în cealaltă intrai pe afară, căci se afla pe latura stîngă a casei. Prima era pentru clasele mari, cealaltă pentru primare. Cîteva ani, am tot dat colțul pe prispa îngustă a școlii, ca să ajung în capătul acesteia, la ușa bibliotecii pentru cei mici: ușa Raiului! Aici am descoperit fascinația poveștii!

Doamne-Dumnezeule, ce lume, ce *lumi*! Cîte emoții, cîte seri petrecute cu ochii în gol, cu gândul la Harap Alb sau Făt Frumos și calul lui năzdrăvan; la Ileana Cosânzeana, la castele înalte, înghițite de păduri bătrâne; la Baba Cloanța, Gheonoaia, Pajura de Foc ori Setilă-Lăț-Lungilă; la zmeii cei cu multe capete și puteri nemăsurate, la atâtea alte lighioane care de care mai strașnice și mai periculoase!

Nu eram un figurant pasiv al acelor lupte: eram în miezul lor, împătimita acelor *realități* despre care, în timp ce lecturam, uitam cu desăvîrșire că ar fi unele de poveste. Eram *cu* învingătorul, *de partea* învingătorului, dar și *a luptătorului*, a celui ce gîndește cum să învingă răul, a celui ce trebuia să nu uite *cuvintele fermecate*, atît de importante, spuse de o careva zână. Citeam și mă întorceam, iar și iar, să nu uit cuvintele, vraja, de parcă Făt Frumos avea să mă întrebe pe mine, dacă le-ar fi uitat (!), uimită mereu că el nu le uita, niciodată nu le uita, deși i-au fost rostite o singură dată!

Cîte nopți cu vise nesfârșite, hălăduind în zbor peste minunile de locuri prin care trecea Făt Frumos în toată povestea lui! Cîte griji, ziua, privind cu ochii minții lumi imaginare, cu gândul la rezervele lui de putere, ascunse într-un cal, într-un pieptene, într-o năframă! Bâguiam cu acei eroi, cu peripețiile lor, deliram cu ochii deschiși!

Peste ani, am citit, la Eminescu, că *povestea este partea cea mai frumoasă a vieții omenești. Cu povești ne leagă lumea, cu povești ne adoarme*, zice marele poet, *ne trezim și murim cu ele*. Dar Eminescu

să și, cu degete înlemnite de frig, spălam podeaua plină de așchii cu cîrpe grele de sac.

Profesorul

se duce cu gândul mult mai departe, la *iluziile* omenеști, care se țin lanț și prin care ne amăgim noi pe noi înșine — aci cu una, aci cu alta, întreaga viață. Or, eu atunci mă țineam de o singură, incredibil de frumoasă iluzie: *povestea românească* în toate variațiunile ei.

Apoi, mă pomenii pe neobservate în altă dimensiune. Cartea prin care am făcut respectivul salt a fost, se pare, *Înălțimea a 4-a*, dar și *Câinele sălbatic Dingo sau povestea primei iubiri* și m-aș mira tare dacă aș ține minte autorii. A doua carte, lămurită chiar de titlul ei, era povestea de dragoste a unei fetițe de vârsta mea, dar și relațiile complicate din familia ei. Știu că avea puțină acțiune, puțin dialog și multă-multă meditație, lucru care mi-a plăcut enorm și îmi place și azi în cărți. Prima era o povestire despre o fetiță curajoasă, chiar eroică, și anume genul „eroica”, atunci, în preadolescență, începu să-mi înflăcăreze imaginația. Simțeam că aceste exemple dădeau ființei mele sens. Modelau din lutul crud ce eram un luptător, o ființă care punea lumea reală sub lupă, dezgolindu-i deficiența și micimea față de lumea sublimată din cărți.

Dădai curând de *Eroii Eladei* și sufletul meu se îmbătă de grandooarea și frumusețea unei „eroici” nemaîntâlnite. Eroii Eladei au rămas, pentru o viață, nestrămutați în amintirea mea, ca niște coloane antice. Chiar dacă a năvălit, apoi, peste ei „eroica” sovietică (cea a lui Pavlik Morozov, Liuba Șevțova, Oleg Koșevoi, Boris Glavan sau Pavka Korceaghin). Erau celebrele cărți ale timpului, ideologizate, dar scrise cu mare talent: *Așa s-a călit oțelul*, *Garda Tânără* și atâtea altele de acest gen.

Tot pe atunci, cred, citeam cărți de aventuri, descoperind incredibila lume și fascinantă literatură pentru copii de peste ocean: *Aventurile lui Tom Sawyer*, cele ale lui Huckleberry Finn, *Coliba unchiului Tom*, *Insula comorilor*, *Robinson Crusoe*, *Omul invizibil* ș. a. Pășaniile dintr-o lume uluitoare, atât de îndepărtată, înlocuiau cu brio realitățile vieții gri a unei copile de la țară, sechestrată în curtea unui slujbaș, puțin spus sever cu copiii săi, undeva într-un sat din Basarabia galopant rusificată și bolșevizată.

Insula comorilor, *Robinson Crusoe* și celelalte cărți de acest gen îmi descriau lumi pe care altfel nu aveam cum să le știu (ajunsesem să cunosc, precum un marinar sadea, părțile unui vas maritim: pupă, proră, bord, babord, velă, catarg ș.a., precum și gradele celor

de pe vas, de la căpitan la coc). Ele îmi adăpau spiritul de aventură, mă țineau cu sufletul la gură, alimentându-mi sensibilitatea, și mă teleportau într-o cu totul altă lume decât cea în care trăiam. Eram acolo, înăuntru, în acea lume, în acele lumi*.

Ajusesem să fiu un fel de fantomă. Ziua, înrăită pe tot și toate, abia așteptam noaptea, ca să mă întorc în lumea mea. Citeam cu pasiune și spaimă. Se întâmpla des ca, atunci când eram adânc în aventura lecturii, în „cuhnea”** de pe beci să apară furios și hotărât tata și să stingă lumina. Știam că, dacă o găsește a doua oară aprinsă, lovitura va fi iminentă, iar tata avea mână grea.

Peste un timp, găsii o soluție: puneam de cu seară, sub pernă, o lanternă mare, cu care se duceau părinții în beci. La lumina chioară a acelei lanterne citeam până mă doboră somnul. Citeam mereu pe partea stângă, astfel că ochiul meu stâng, leneș și plimbăreț din naștere, cred, adormea liniștit, de unul singur, înainte să adorm eu. Așa am ajuns să văd mereu aproape că numai cu un singur ochi. E un secret al meu care azi nu mai interesează pe nimeni.

Am pășit, apoi, cu oarecare sfială, pragul bibliotecii pentru cei mari. Acolo, ca cititor fidel și corect, în scurt timp, am fost lăsată să răscolesc de una singură rafturile. Poate că pentru parametrii de azi biblioteca nu era una foarte bogată, dar anume în ea am prins gust pentru Jack London, Mayne Reid, ulterior, Theodore Dreiser, Alexandre Dumas, Dumas fiul, dar și alte traduceri din literatura universală, făcute într-o frumoasă Limbă Română de regretatul Alexandru Cosmescu, volume precum *Tăunul* lui E.L. Voinici ș. a.

Deveneam, încet-încet, o ființă tot mai tristă și mai dezamăgită de insipiditatea lumii reale. Însingurarea mea interioară se adânci

* Anume aceste emoții, trăite pe viu, ne fac să înțelegem, apoi, atât de bine, copiii și nepoții noștri. La un moment dat, nepoțița mea Tincuța (avea cam 7 ani), după ce privi împietrită o poveste la televizor, exclamă cu ochi pierduți în sine: „Bunica, eu eram acolo! Eu eram acolo, bunica, înțelegeți?!” Cum aș fi putut să n-o înțeleg?...

** Din rusește, *bucătărie*. Într-o mică bucătărie, ridicată pe beci — o anexă a casei, am crescut toți cei 4 copii ai familiei, împreună cu străbunica noastră, Natalia. În familiile patriarhale de atunci, copiii erau creșcuți separat de părinți și într-o continuă frică față de „stăpân”. *Padre-padrone (Tata-stăpânul)* a fost cartea care mi-a explicat în profunzime prin ce am trecut. Valabilă și azi, capodopera italianului Gavino Ledda este o replică dură, pe măsura absurdității unor astfel de tratamente față de propriii copii.

Profesorul

și obținuse un gen de identitate bine conturată, un fel de intimă și consolatoare mândrie: eu nu sunt ca voi, eu sunt deosebită de voi! *Lumea mea* este alta, este o lume vie, în care oamenii sunt frumoși și eroici. Abia așteptam să mă smulg de acasă și să găesc acea lume!

Cu anii, această lume s-a conturat și mai mult. Voința de a ajunge la ea a devenit și mai încrâncenată, pentru că realitatea gri prevala și îmi venea tot mai greu să cred în miracole. Cu toate acestea, peste ani, am avut uneori senzația că aș fi atins, pentru o fracțiune de clipă, acea lume a sublimului râvnit. Însă atingerea efemeră era precedată de atâta efort și sacrificiu, că nu era decât o scăpărare vag conștientizată. Nu știam că visam, de fapt, Absolutul și că acesta este un drum infinit.

Tăunul m-a marcat în mod aparte. Acolo era totul: curaj, luptă, dragoste, taină, sacrificiu, religie, tragedie. Astfel, *curajul, taina, tragismul, sacrificiul și lupta* au devenit substanța ființei mele. Și totuși, atunci, școlăriță fiind, mă revoltam crunt în ființa mea, la una din lecțiile de literatură în care se concluziona: „Viața e o luptă!” De ce o luptă?!, nu îndrăzneam să întreb. Viața trebuie să fie... *fericire!* Destinul însă ne dă lecții practice la acest subiect, astfel că m-am convins: da, din păcate, VIAȚA ESTE O LUPTĂ și nu avem a alege.

Când, după o profundă deziluzie față de tot ce se întâmpla în Basarabia anilor 2000, am apucat calea exodului, exilându-mă în Italia*, toate aceste particularități ale ființei mele își aveau prezența în decizia mea. Deloc întâmplător, după prima întoarcere acasă, luasem cu mine în peninsulă volumul lui Voinici, *Tăunul*. Era o carte veche, cu coperte gri, tipărită în chirilică. O păstrasem în speranța unei relecturi la maturitate și îi venise timpul.

Atunci, însă, au urmat, cred, *Cum s-a călit oțelul și Țelina ridicată*, dar și *Singur în fața dragostei*, de Aureliu Busuioc, *Urme pe prag* de

* După avântul Renașterii Naționale din 1989, încoronate cu dobândirea Suveranității și Independenței Republicii Moldova, a grației latine, a tricolorului, a imnului *Deșteaptă-te, române* și a altor cuceriri democratice, în 1994, puterea de la Chișinău a încăput pe mâna neocomuniștilor revanșarzi. În urma furtului de către aceștia a patrimoniului național și a prăbușirii economiei naționale, pionierii Renașterii Naționale au fost condamnați la marginalizare. Doborâtă nu în primul rând de greutăți economice, cât de o profundă angoasă, de sentimentul de orizont închis, m-am supus unui autoexil, la Veneția, unde, timp de 7 ani, am muncit în claustrare, am scris și am promovat adevărul despre Basarabia ruptă de Țara-Mamă.

Alexei Marinat; Ion Druță, cu *Frunze de dor și Clopotnița*, poezia lui Grigore Vieru și a lui Emil Loteanu (da-da, poezia marelui regizor!). Zguduirile au continuat și, cu șirul autorilor de la vatra noastră basarabeană, s-au așezat temeinic pe matricea noastră maternă, care le avea și ea pe toate pentru o copilă de vârsta mea. Erau dragostea, ura, onestitatea, devotamentul, dar și trădarea și, mai ales, singurătatea. Singurătatea omului, cât de cât dotat, instruit, într-o lume plină de platitudine, de minciună, de carierism și trădare. Lumea aceasta îmi era explicată acum de mării maeștri ai scrisului românesc basarabean, iar, la cele două zeități ale singurătății mele, — Cartea și Profesorul, — se mai adăugase unul: Bibliotecarul.

Erau doi bibliotecari la cele două mici biblioteci școlare de la popa Petrea. Unul dintre ei era o doamnă trecută de prima tinerețe, atentă și tacticoasă. Se numea *Valentina Mihailovna Orlov*. Celălalt bibliotecar era un tânăr de vreo 20 de ani. Înalt, chipeș, manierat. Ziceau că ar fi sadovean, dar eu, în sinea mea, nu credeam: cum să fie sadovean, dacă e bibliotecar?! Sadovenii, așa mi se arătau mie lucrurile în adolescență, sunt oameni bolovănoși de felul lor, inclusiv în stofa lor psihică, or munca de bibliotecar este una... rafinată.

Chipul lui se aseamua în închipuirea mea cu cel a lui Eminescu la 19 ani. Din păcate, a trecut ca o cometă prin viața noastră de adolescenți-cititori. Aflasem, după o vacanță, cred, că bibliotecarul nostru s-a prăpădit. Se înecase în Nistru. Era ireal și nesfârșit de trist. Bibliotecarul *nostru* nu mai... exista! Singurătatea mea adolescentină se nuanțea atunci cu implacabila umbră a morții. Până atunci, o cunoscusem aproape că numai din lecturi*.

Rămăsese Valentina Mihailovna Orlov. Liniștea ei ancestrală, tactul ei mă atrăgeau ca un magnet. Ce să știi eu, copil de 10–13 ani, despre destinul acestei femei?... Ce să știi eu de familia ei de vechi intelectuali, expropriati de casa lor și duși în Siberia, de unde se întorseseră chiar în anii despre care scriu. Ce să știi eu despre acest neam

* Între timp, cunoscusem *moartea* prin pierderea bunelului Vasile, dar și a străbunicii Natalia. Eram însă destul de mică și reușisem să transform tristețile pierderi într-un fel de poveste. Asta cu atât mai mult cu cât mama ne povestise cu lux de amănunte cum, într-o bună zi, bunica Natalia a rugat-o: „Anicuță, tu să stai cu mine la noapte, că eu, la noapte, am să mor”. Adică, știa bunica ceva, a plecat de bună voie, cum ar veni, mă gândeam împăcată.

Profesorul

de dascăli, care, după Siberia, s-a oploșit la Sadova într-o bojdeuca de bogdaproste, iar oamenii locului le-au dus fiecare ce-a putut?...

Sadova anilor '60. Biblioteca Valentina Orlov (în stânga), cu mama și frații.

Din veranda școlii de la popa Petrea, pe prispa lungă de lut, treceam colțul spre stânga și, atentă ca să nu răpesc mult timp Valentinei Mihailovna, încercam să văd ce îmi mai propune. Avea mereu cuvinte bune pentru mine, întrebări simple, discrete, o delicată considerație care îmi dădea aripi. Și, desigur, cărți. Îmi propunea mereu cărți bune, pe care, așa mi se părea mie, le ținea anume pentru mine. Îi promiteam că nu le rețin mult și cuvântul dat era lege.

Într-o zi de primăvară, am mers la ea acasă. Avea mama o vorbă cu ea, iar eu, deja fetișcană, am însoțit-o. Bojdeuca familiei Orlov se afla în Vale, după cum îi ziceau părții aceleia de sat. Era pe stânga, mai jos de casa părintelui Victor Chicu*, și chiar peste drum de „bufet”

* Originar de la Lozova, părintele Victor Chicu a fost păstorul comunității întreaga sa viață, chiar și în perioada comunistă, când, grație inteligenței sale, biserica *Sf. Nicolae* din Sadova a scăpat fără să fie închisă. Intelectualitatea fugise peste Prut, în 1940 și 1944.

(O băcănie unde se găseau de toate, de la ulei la bomboane; unde se bea sută de grame de țuică, unde se socializa. Poate abia acum înțeleg că era un local pur românesc, așa cum mai poți vedea azi numai prin filmele cu subiecte din sec. XIX.)

Căsuța ei era inundată de verdeață, de flori și de soare. Spre ea ducea o cărăruie îngustă. Țin minte mica porțiță improvizată, fața radioasă a doamnei Valentina, care ne-a invitat înăuntru; o umbră de bărbat, care ne-a lăsat să ne întreținem în intimitate. Țin minte nedumerirea mea: într-un asemenea sălaș de *om sărman* locuiește bibliotecara?! Și, apoi, uimirea: într-un sălaș atât de modest poate fi atâta cultură, atâta carte, atâta dulce *lumină*?! (De atunci, visul meu de o viață a fost să am o cămăruță, numai una, dar să fie *a mea* și să nu aibă nimic altceva în ea, decât toți pereții căptușiți cu cărți!)

Lumina dulce din căsuța aceea o simțeam ca pe ceva material. Cred că a fost pentru prima oară când am văzut pe viu ce fel de lumină poate revărsa cartea în sălașul unui om, fie el, acel sălaș, atât de modest. Așa se face că, și azi, când întâlnesc pe cineva modest la toate ale sale, dar care poartă însemnele revelației mele de atunci, recunosc imediat *omul Luminii* și știu că Lumina nu se află neapărat în castele sau sub veșminte luxoase. Ba, de atâtea ori, e acolo unde, poate, nu ajunge prea bine de pâine, pentru că nu numai de pâine are nevoie sufletul omului.

În *casa Luminii* nu am mai avut ocazia să intru, dar la cele două biblioteci am tot colindat, ani la rând, până am absolvit școala de 8 ani, până Valentina Mihailovna, draga de ea, care suplinea și în biblioteca tânărului dispărut, nu mai știa ce cărți să-mi mai dea. Îmi zicea doar: „Du-te și alege-ți ceva.”

Eram favorizată. Hălăduiam printre rafturi înalte, greoaie, cu cărți grele și coperti sumbre. Căutam și găseam neapărat ceva (asta pentru că nu tot ce era acolo era de citit: îmi amintesc rafturi lungi cu șiruri de cărți rigide, cu coperti identice...). Hoinăritul acela printre

El a rămas, așa cum mi-a spus, pentru că *atunci când pericolul nu te paște doar pe tine, ci întreaga turmă, trebuie să rămâi și să suferi suferințele Mântuitorului*. În 1990, de Paște, fiind primar — primul ales în mod democratic după era comunistă, i-am urcat atent picioarele ologite în mașină și l-am dus la radioul local ca să vorbească lumii. A spus: „Dacă a venit primarul să mă ia de acasă, de Paște, și să mă ducă să vorbesc lumii la radio, înseamnă că *chiar s-a schimbat ceva*.”